

**Informe
Tècnic 2021**

Discursos socials
sobre la bretxa
digital en persones
entre 18-45 anys

La bretxa digital de gènere

una qüestió inexistent, intangible,
ignorada o no assumida?

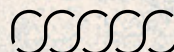

**GENERALITAT
VALENCIANA**

Conselleria d'Innovació,
Universitats, Ciència
i Societat Digital

OBSERVATORI
DE BRETXA
DIGITAL

CÀTEDRA
DE BRETXA DIGITAL
DE GÈNERE

**VNIVERSITAT
DE VALÈNCIA**

TÍTOL DE LA PUBLICACIÓ

Bretxa digital de gènere en la Comunitat Valenciana – Informe 2021

EDITA

Càtedra de Bretxa Digital i Gènere - Universitat de València

AUTORIA

Yaiza Pérez Alonso
Isabel Gadea Peiró

EQUIP DE TREBALL

Silvia Rueda Pascual
Directora de la Càtedra de Bretxa Digital de Gènere i Professora Titular de la Universitat de València.

Maria Roser Benavent Garcia
Professora Titular de la Universitat de València

Carmen Botella Mascarell
Professora Titular de la Universitat de València

Esther de Ves Cuenca
Professora Titular de la Universitat de València

Anabel Forte Delltell
Professora Titular de la Universitat de València

Emilia López Iñesta
Professora Ajudant Doctora de la Universitat de València

Sandra Roger Varea
Personal Investigador de la Universitat de València

Lorena Rosaleny Peralvo
Personal Investigador de la Universitat de València

Inés Soler Julve
Tècnica d'igualtat en la Unitat d'Igualtat de la Universitat de València

Mariam Tórtola Baixauli
Professora Contractada Doctora de la Universitat de València

Joaquín Pérez Soler
Professor Ajudant Doctor de la Universitat de València

Manuel Camacho
Director creatiu de Agencia Magnet

DATA DE LA PUBLICACIÓ

València, 6 d'abril de 2022

ISBN

ISBN: 978-84-09-39797-6.

DOI

10.7203/10550.82251 <https://doi.org/10.7203/10550.82251>

1 INTRODUCCIÓ

2 PRINCIPALS RESULTATS DE L'ESTUDI

- Les TIC, la connexió amb el món
- Percepció de la bretxa digital de gènere
- Anàlisi de la bretxa de gènere
- Les altres bretxes digitals i la seua incidència
- Percepció dels riscos i aspectes negatius de les TIC

3 CONCLUSIONS I PROPOSTES

4 BIBLIOGRAFIA

1. Introducció

La presència i importància de les Tecnologies de la Informació i la Comunicació (TIC)¹ en el dia a dia és un dels trets que caracteritza i defineix la nostra societat contemporània. Des de les ciències socials s'ha analitzat en profunditat les particularitats d'aquesta “societat de la informació”, “societat digital”, A“societat cibernètica” o “societat xarxa”. Al marge dels matisos i peculiaritats que inclouen cadascuna de les definicions, el tret que tenen en comú és el protagonisme de les TIC com a eix vertebrador dels diferents àmbits de l'estructura social.

Aquest escenari fortament digitalitzat, en el que les tecnologies de la informació i la comunicació permeten i regulen un gran ventall d'usos (des de comunicar-se, formar-se i entretenir-

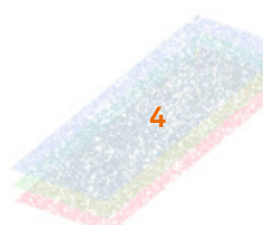
La bretxa digital és una problemàtica inherent a la societat de la informació que requereix d'una anàlisi exhaustiva

dre's fins a complir obligacions i drets de ciutadania), s'ha visibilitzat de manera més explícita arran de la pandèmia provocada per la Covid-19. El confinament ha estat el màxim exponent d'una quotidianitat en la que, la vida en societat, i al marge de les pantalles, quedava reduïda a la mínima expressió. De la mateixa manera que ha

mostrat els seus usos, també ha permès observar amb més claredat les desigualtats socials que la tecnològització i la digitalització provoquen. Si bé aquestes ja existien, la situació provocada per la crisi sanitària les ha accentuat.

La bretxa digital és una problemàtica inherent a la societat de la informació que requereix d'una anàlisi exhaustiva que permeti detectar quins són els elements que dificulten i exclouen certes persones i/o col·lectius de les TIC. En aquest sentit, la literatura científica sobre la bretxa digital proporciona informació valuosa sobre l'origen i l'evolució de la bretxa digital i estableix un marc de referència sobre el que seguir investigant.

1. TIC és el terme que es designa per a referir-se tant a les tècniques (línies telefòniques i senyals inalmbriques) com als equips informàtics, (ordinadors, tauletes, telèfons, etc.) que possibiliten la comunicació a distància per via electrònica. També s'inclou en aquesta definició el software necessari que ofereix als usuaris l'accés, emmagatzemar, transmetre i manipular informació.

La investigació és fonamental per a l'elaboració de propostes i polítiques que fomenten un accés i uns usos digitals igualitaris i inclusius. Des d'aquestes consideracions naix, precisament, el present document.

L'objectiu general d'aquesta investigació és analitzar la bretxa digital, i més concretament la bretxa digital de gènere, de la població d'entre 18 i 45 anys del País Valencià, a partir dels discursos i percepcions de les persones participants en l'estudi.

Aquest objectiu general s'estructura en els següents objectius específics:

- » Conèixer quina és la percepció que tenen sobre la bretxa digital de gènere.
- » Analitzar l'accés que tenen a les TIC (a internet i als dispositius).
- » Estudiar les seues habilitats i competències digitals.
- » Analitzar els usos que fan de les TIC.
- » Esbrinar els interessos amb la tecnologia i els sectors vinculats a les TIC.
- » Indagar l'impacte de la maternitat i paternitat en l'accés i ús de les TIC.

Per a una anàlisi rigorosa i detallada, a banda del gènere hem tingut en compte altres dimensions socials clau per a l'anàlisi com són: l'edat, el nivell d'estudis i l'àmbit geogràfic de residència (rural/urbà). Per tal de respondre a l'últim objectiu específic, hem inclòs la variable ser pare o mare.

L'estudi s'ha dissenyat amb **metodologia qualitativa** per apropar-nos als discursos socials de les persones entre 18 i 45 anys sobre la tecnologia, els usos en la societat i els possibles

efectes de la bretxa digital en aquest col·lectiu. Concretament s'han realitzat **deu focus groups**, quatre amb la variable de segmentació paternitat-maternitat i sis focus groups amb la segmentació territorial, rural-urbà, edat i nivell d'estudis.

El treball de camp s'ha realitzat entre juny i juliol de 2021. Tots els focus group s'han fet de forma virtual amb la plataforma ZOOM, en horari de 19 a 21 hores.

2. Principals conclusions de l'estudi

En aquest apartat s'inclouen els principals resultats obtinguts en l'estudi, l'estructura que es segueix és la següent: Les TIC, la connexió amb el món, la percepció de la bretxa digital de gènere, anàlisi de la bretxa de gènere i les altres bretxes digitals i la seua incidència.

A) LES TIC, LA CONNEXIÓ AMB EL MÓN

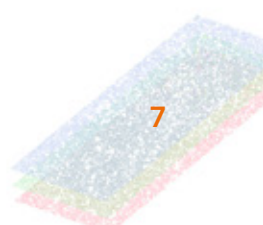
Entre la població entrevistada hi ha un elevat grau de consens al considerar **la relació amb les TIC com una relació** inevitable degut, principalment, a **la seua transversalitat**. Així doncs, independentment de l'existència o no d'un interès personal, **les TIC estan presents i són indefugibles a les quotidianitats de les persones d'entre 18 i 45 anys**. De les entrevistes realitzades

Les tecnologies s'han convertit en una necessitat bàsica per a la interacció social, ja siga en l'àmbit laboral, social i/o familiar

s'extrau que avui en dia, les tecnologies s'han convertit en una necessitat bàsica per a la interacció social, ja siga en l'àmbit laboral, social i/o familiar.

Per a les persones participants, aquestes tecnologies ocupen un lloc central i inqüestionable en el dia a dia, de manera que, els agrada o no, consideren que han de viure i conviure amb elles. És més, opinen que avui en dia estar al marge de les TIC vindria a ser com estar al marge del món. Aquest fet accentua encara més la necessitat d'estar al dia respecte a les noves tecnologies que, en molts casos, es viu com un esforç, com una auto-imposició bàsica per a la interacció amb el món, per a no quedar-se desconnectat, desactualitzat o endarrerit de l'entorn en el que vivim.

Moltes de les diferències en les percepcions, usos, accés i habilitats, fonamenten la bretxa digital i, per tant, les desigualtats socials. El gènere, l'edat, el nivell d'estudis i el territori

condicionaran en gran mesura les relacions amb les TIC i, en el cas que ens ocupa, la percepció de les persones d'entre 18 i 45 anys sobre els avantatges que els ofereix la tecnologia.

Per exemple, població masculina més jove percep les tecnologies com una eina fonamental per a ampliar oportunitats laborals i professionals. A nivell analític, s'observa com el mandat cultural de gènere centralitza l'àmbit professional en el model masculí vinculat a l'àmbit productiu, d'acord amb la divisió sexual del treball. És a dir, la socialització diferenciada per sexe que construeix els models de gènere tradicionals segons el qual el baró cap de família ha de sustentar econòmicament el nucli familiar, queda palès encara en les generacions més joves d'homes en les que l'àmbit laboral és central en el projecte vital.

Altre exemple sobre com les dimensions socials esmentades dibuixen interessos i percepcions distintes és el que algunes dones mares han exposat i que té a veure amb l'assumpció de tasques relatives a l'àmbit productiu i el reproductiu. Molts dels seus testimonis visibilitzen no sols els usos de les TIC, sinó el sentit sincrònic del temps amb el que duu a terme les distintes activitats. Al remat, el que s'observa és que la tecnologia és una ajuda que aporta comoditat a l'hora de dur a terme el "multitasking" en el que moltes dones duen a terme les seues vides i sostenen les de les altres.

B) PERCEPCIÓ DE LA BRETXA DIGITAL DE GÈNERE

Una de les característiques de la societat de la informació actual es vincula directament amb el protagonisme que tenen les TIC en distints àmbits de la vida quotidiana. L'accés a internet i a les tecnologies de la informació i comunicació esdevé fonamental i, per tant, les desigualtats socials que provoca accedir o no a aquests recursos, un dels eixos d'exclusió propi d'aquests temps d'era digital.

Es tracta de la bretxa digital, que ha anat evolucionant i adoptant distintes formes i manifestacions a mesura que han anat

evolucionant també la digitalització de la societat. És per això que, a nivell analític, s'identifiquen distintes bretxes, que sorgiren en un context sociohistòric determinat.

- » **La primera bretxa** és la que es situa al voltant dels anys 90 amb els primers passos d'implementació tecnològica i feia referència a aspectes econòmics i tecnològics (limitacions d'accés a la tecnologia).
- » **La segona bretxa** es desenvolupa en un context en el que la primera fractura digital ja està gairebé superada, però hi perviuen desigualtats pel que fa a les habilitats, usos i competències.
- » **La tercera bretxa**, afegeix altre element com és el grau d'inclusió social derivada dels usos que es fan de les TIC.

Segueixen pervivint estereotips i rols de gènere a l'imaginari social que construeixen barreres culturals i pràctiques discriminatòries

La bretxa digital de gènere fon les seues arrels en el sistema patriarcal. A partir del sistema sexe-gènere, s'ha configurat un ordre social desigual i jeràrquic en el que les dones han estat relegades, històricament, als marges dels àmbits de poder. Tot i que la lluita feminista i els avanços en matèria d'igualtat són notables, segueixen pervivint estereotips

i rols de gènere a l'imaginari social que construeixen barreres culturals i pràctiques discriminatòries. Aquest sistema androcèntric i patriarcal es produeix també a l'àmbit digital i **la bretxa que provoca i reproduïx, al mateix temps, les desigualtats de gènere.**

Evidentment, existeixen altres dimensions que generen desigualtats entre la població, pel que no podem parlar de les dones com a categoria única i homogènia. De manera que, dintre del conjunt de població femenina, existeixen diferències i una gran diversitat en funció de factors estructurals com, per exemple, l'edat, el nivell d'estudis, l'origen, la classe social, etcètera.

C) ANÀLISI DE LA BRETXA DE GÈNERE

Consens unànime al negar l'existència de la bretxa digital de gènere. No és percep i no s'entén. Alguns i algunes participants consideren que la societat és igualitària i neguen les desigualtats entre homes i dones, amagant-les darrere de "diferències".

En ocasions es té una lectura superficial de les relacions de gènere que operen en l'àmbit digital. Es tracta d'aquells casos en els que es presenten algunes diferències entre homes i dones de manera neutral i asèptica, sense aprofundir ni en les desigualtats que hi subjauen, ni les que provoquen.

Desconeixement generalitzat de la bretxa digital de gènere. Socialment no es té informació actualitzada ni detallada sobre què és la bretxa digital de gènere i la seua evolució. És a dir, es té una noció esbiaixada, en tant que remet a termes d'accessibilitat, sense tenir en compte la complexitat que introdueixen la segona i la tercera bretxa digital de gènere.

Més enllà de la percepció social que tenen les persones participants, s'ha analitzat la bretxa digital en els distints focus group. L'anàlisi ha tingut en compte els aspectes que conformen la primera bretxa digital (accés), la segona (habilitats digitals i usos) i la tercera (inclusió social).

1ª BRETXA DIGITAL DE GÈNERE

La primera bretxa digital de gènere s'ha analitzat a partir dels distints dispositius que s'empren per a accedir a la xarxa.

- » Respecte a l'accessibilitat no s'observa bretxa de gènere, ni pel que fa a les rutines digitals que contenen, ni pel que fa a les seues percepcions.
- » Els problemes detectats d'accessibilitat estan provocats principalment per la bretxa generacional i la bretxa per recursos materials i econòmics.

2ª BRETXA DIGITAL DE GÈNERE

La segona bretxa digital de gènere s'ha analitzat en base a les habilitats i competències digitals i els usos.

En general, les persones participants en l'estudi consideren tindre **coneixements digitals** òptims, assolits, principalment, de manera autodidacta i a base d'hàbits i rutines d'ús. Cal tenir en compte que la població d'estudi es centra en població jove i adulta que, per generació, ha crescut amb certa familiaritat amb les TIC.

S'ha distingit entre usos més bàsics, que són més comuns, més fàcils i intuïtius d'utilitzar

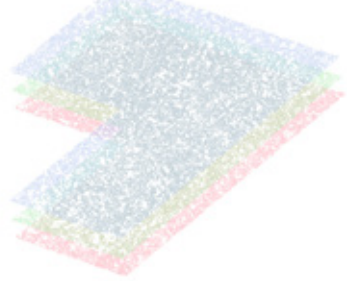
Per a l'estudi dels usos, s'ha distingit entre usos més bàsics, que són més comuns, més fàcils i intuïtius d'utilitzar i que solen relacionar-se amb funcions comunicatives, informatives, d'oci i entreteniment i usos més avançats que requereixen de major coneixements i que es relacionen amb la formació, la banca digital, el comerç online i la gestió i tramitació administrativa telemàtica.

Existeixen diferències entre homes i dones pel que fa als usos de les TIC:

- » Hi ha usos més feminitzats (xarxes socials i vinculats amb les cures) i altres més masculinitzats (usos lúdics).
- » També hi ha diferències a l'àmbit del comerç online, en aquest cas pel tipus de producte o servei que adquireixen (majoritàriament roba i calcer en el cas de les dones, aparells electrònics en el cas dels homes).

Pel que fa a les habilitats digitals la variable gènere no és determinant *per se*, sinó que ho és la combinació d'altres dimensions com l'edat o el nivell d'estudis:

- » L'ús de les TIC en l'àmbit de la formació en línia s'ha recollit exclusivament en el grup de dones amb estudis de postgrau.

- » L'ús específic del pagament mitjançant el telèfon mòbil sols s'ha recollit en els grups de població més jove (18 a 25 anys) i en els grups d'estudis més elevats, ambdós grups que presenten avantatges en la familiaritat amb les tecnologies respecte a altres grups.

Les dones fan un ús “multitasking” i incorporen diferents activitats de cura de forma virtual

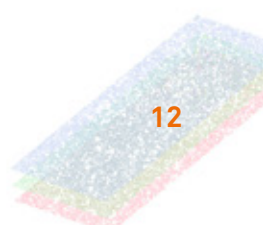
L'ús de les TIC que presenta major dificultats són les gestions i tràmits amb administracions públiques de manera telemàtica. Aquesta és una tasca pendent de forma generalitzada, encara que afecta més als que tenen menys estudis i són més joves.

L'impacte de la **maternitat i la paternitat** en l'accés i usos de les TIC són diferents entre homes i dones.

- » Existeixen clares diferències entre homes i dones. En el cas de les dones hi ha una clara alteració dels usos i temps d'ús de les TIC amb la maternitat. Les dones fan un ús “multitasking” i incorporen diferents activitats de cura de forma virtual. Mentre els homes mantenen els usos professionals, d'oci i entreteniment previs a la paternitat.
- » Es perpetuen certs models familiars tradicionals que, basats en la divisió sexual del treball, assignen a les dones la responsabilitat del treball de l'àmbit domèstic i de la (re)producció i cures, qüestió que s'evidencia a l'ús de les TIC (gestió app escola, gestió menjador, consultes mèdiques, etc.).

3ª BRETXA DIGITAL DE GÈNERE

L'anàlisi de la tercera bretxa digital de gènere s'ha realitzat a partir de tres aspectes que incideixen en la inclusió digital i social: bretxa en els usos avançats, bretxa d'inclusió i bretxa als sectors professionals vinculats a les TIC.

Malgrat que existeixen diferències entre homes i dones en els usos, no podem afirmar que hi haja bretxa en els usos avançats per raó de gènere.

Respecte a la bretxa d'inclusió, no se l'anomena com a tal als focus groups, però sí es percep. Afirmen que avui en dia quedar al marge de les tecnologies de la informació i comunicació és estar al marge del món, aïllat socialment.

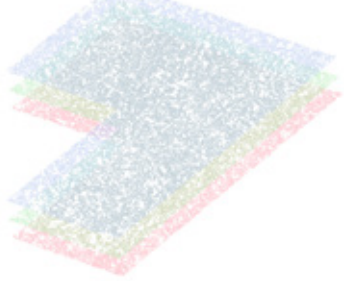
- » Vinculen la bretxa d'inclusió amb les altres bretxes identificades (generacional, geogràfica, recursos materials i econòmics, etcètera). Com que no consideren que el gènere siga una dimensió que provoca fractura digital, neguen que esdevinga un factor de risc d'exclusió digital i social.

Alguns discursos van més enllà i justifiquen aquestes diferències entre homes i dones, basant-se en una suposada natura neutral i inqüestionable

Incidir sobre la bretxa als **sectors professionals vinculats a les TIC** ha obert la porta cap a la reflexió i el diàleg sobre altres discriminacions per gènere que no sols es donen en l'àmbit digital. Les percepcions i opinions que es sostenen al voltant de la igualtat de gènere són importants en tant que condicionen les accions.

S'ha observat un ampli ventall de respostes diverses respecte al grau d'equitat en aquests sectors específics i altres àmbits tradicionalment masculinitzats (tots ells vinculats amb la tecnologia). Un espectre que va des de qui afirma que actualment són sectors equitatius, fins qui afirma que hi ha discriminació de gènere.

- » Entre els arguments que consideren que en aquests sectors hi ha igualtat i que homes i dones tenen les mateixes oportunitats, trobem una tendència a traduir certes desigualtats com a meres diferències. Alguns discursos van més enllà i justifiquen aquestes diferències entre homes i dones, **basant-se en una suposada natura neutral i inqüestionable**. (No oblidem

A l'imaginari col·lectiu de la població valenciana entre 18 i 45 anys participant en l'estudi, segueixen circulant una sèrie d'estereotips i rols de gènere discriminatoris.

No hi ha referents femenins en el camp dels sectors professionals vinculats a les TIC.

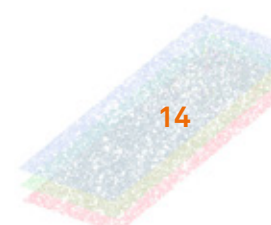
que la naturalització de les desigualtats està a la base de la lògica masclista i patriarcal).

- » Altres arguments consideren que en la societat hi ha discriminació de gènere. Algunes dones apunten a la construcció social dels gèneres i l'educació sexista i desigual com a la causa que explica l'escassa proporció de dones en aquests sectors professionals.

Les dones tenen més probabilitat de quedar excloses en quant a la participació en aquest terreny laboral

Existeix bretxa digital de gènere en aquest àmbit concret de la representativitat desigual de dones en aquests àmbit professional i/o laboral vinculat a les TIC i que s'engloba en la tercera bretxa digital de gènere.

- » Les dones tenen més probabilitat de quedar excloses en quant a la participació en aquest terreny laboral que, com hem vist, representa el màxim exponent dels coneixements avançats de les TIC.
- » La importància de que les dones ocupen aquests espais de poder es relaciona amb la inclusió de les dones en l'era digital, però també en la construcció d'un món digital inclusiu.

D) LES ALTRES BRETxes DIGITALS I LA SEUA INCIDÈNCIA

Mentre neguen dificultats i inconvenients a l'hora d'accedir a les TIC i als seus usos per raó de gènere, a tots els grups s'han identificat distints tipus de bretxes digitals.

BRETxa DIGITAL GENERACIONAL

Una de les bretxes que ha aparegut a tots els grups focals és la que està ocasionada per l'edat, la **bretxa generacional**. L'edat de la població sobre la que es basa aquesta investigació abarca la forquilla dels 18 als 45 anys, que vindria a representar la generació X, la Y o mil·lennial i la generació Z. Es tracta de generacions que, majoritàriament, han tingut i tenen certa familiaritat amb les TIC i que d'entrada, no pateixen la bretxa com altres generacions anteriors com puguen ser les boomers i les descendents de la postguerra. Malgrat això, aquesta és una bretxa que detecten fàcilment, especialment si analitzen la relació dels seus pares, mares, iaïos i iaïes amb el món digital.

Degut a la rapidesa amb la que evolucionen els avanços tecnològics i la destresa que tenen les noves generacions que han nascut ja en una societat altament digitalitzada, moltes de les participants, especialment les d'edats més elevades, senten l'existència d'una bretxa digital entre ells i elles i les generacions descendents. Així, tot i que tenen competències digitals, consideren que s'han d'esforçar per a mantenir-se actualitzats i reciclar-se, mentre que els xiquets i xiquetes actuals, sembla que tenen les habilitats digitals de manera innata.

Llavors, del que s'extrau dels testimonis de les persones entrevistades és que la bretxa generacional es contempla comparativament i en dues direccions: l'ascendent i la descendent. De mode que, tot i que segons la percepció de les participants cap d'elles pateix la bretxa digital, hi ha diferències i salts considerables entre les diverses generacions, especialment amb aquelles que cresqueren en un món analògic. Així doncs, sent elles mateixes com a punt de referència comparativa, va-

loren que les seues mares, pares, iaies i iaies pateixen bretxa generacional respecte a elles. Per contra, elles respecte a les generacions més joves valoren moltes diferències, però no una esclletxa tan profunda com la que viuen els seus majors.

BRETXA DIGITAL PER RECURSOS MATERIALS I ECONÒMICS

La bretxa digital per recursos materials i econòmics és altra de les que han identificat la majoria dels grups amb els que s'ha treballat. La percepció que tenen sobre aquest tipus d'obstacles per a accedir a les TIC és que no els afecta directament, però sí consideren que és un altre dels motius pels quals moltes persones, independentment de la generació, tenen problemes per a accedir i fer ús de les TIC, motius econòmics i d'accés material a les tecnologies.

Aquest tipus de dificultats s'han visibilitzat molt més arran de la crisi sanitària de la COVID-19 en la que els usos de les TIC s'han accentuat i extrapolat a tots els àmbits de la vida, des de l'educació, les consultes sanitàries, l'oci i les comunicacions fins als tràmits burocràtics. La digitalització en detriment de la presencialitat ha agreujat aquests problemes d'accés. La situació ha requerit que l'accés a la xarxa fora indispensable i que el nombre de dispositius necessaris per a les gestions del dia a dia, en molts casos, augmentara, especialment en el cas de l'educació virtual. Així doncs, a nivell social, es percep com quelcom real tot i que les participants han viscut de manera indirecta.

Durant la pandèmia, la venda de dispositius es va disparar, així com els casos de famílies que es veieren en dificultats econòmiques per a assumir les exigències d'infraestructura digital que el context de crisi ha imposat. En aquest sentit, podem dir que la situació viscuda ha modificat tant el nombre de dispositius com el tipus d'aparells electrònics de les unitats familiars: ordinador, telèfon smartphone i tauleta.

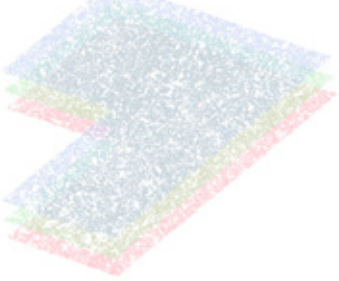
BRETXA DIGITAL PER MANCA DE CONEIXEMENTS I HABILITATS TÈCNIQUES

La bretxa digital per manca de coneixements i d'habilitats

és altra de les que s'ha tractat a molts dels grups focals. De la mateixa manera que, en el cas anterior, ninguna de les persones participants senten que pateixen aquests tipus de bretxa. Tot i així, són conscients de que existeix perquè l'observen i la detecten en el seu dia a dia a través de casos més o menys propers. El major ús i presència de les TIC arrel de la pandèmia, ha posat sobre la taula les dificultats d'accés per la manca d'habilitats i competències digitals. Moltes de les persones participants han observat el cas de pares i mares que han tingut problemes per a acompanyar l'educació virtual de les seues filles i fills o gent que tenia problemes per gestionar tràmits administratius o bancaris de manera telemàtica, entre altres.

Algunes de les bretxes ja esmentades influencien directament en aquesta referida a l'alfabetització digital. És el cas de les generacions més grans que, com s'ha apuntat, no compten amb l'accés ni amb els coneixements ni destreses per a fer un ús òptim de les TIC. Els testimonis que vinculen la bretxa generacional amb aquesta són majoritaris. Però crida l'atenció el fet de que, en ocasions, la variable edat no sempre és determinant, en tant que en generacions joves es troben casos de bretxa per desconeixement digital. Aquest fet mostra, d'una banda, la interrelació entre les distintes dimensions socials que componen escenaris complexos i diversos i, d'altra banda, la multiplicitat d'usos de les TIC que remet, en darrera instància, a la diferència entre usos experts i usos socials de la tercera bretxa digital.

Molt en relació al que s'acaba d'esmentar, trobem altre tipus de bretxa, **la bretxa digital per nivell d'estudis**. Les persones participants consideren que no pateixen bretxa en aquest aspecte, però observen casos on sí es manifesta. En aquest cas, anomenen casos de persones que no tenen habilitats i competències digitals degut al baix nivell d'estudis (focalitzen aquesta bretxa a persones majors, persones immigrants i a persones joves que abandonen prematurament l'àmbit educatiu).

Respecte al nivell d'estudis, cal tenir en compte que, en moltes ocasions els aprenentatges digitals tenen a veure amb els hàbits d'usos i les rutines que cada persona estableix, més enllà de la formació específica rebuda en matèria digital. Aquestes rutines vinculades a les TIC, van complexitzant-se i especialitzant-se a mesura que s'avança en la carrera formativa, de mode que, no són els mateixos usos i habilitats que s'exigeixen durant l'ensenyança elemental que durant els estudis de postgrau. Per tant, a major nivell d'estudis, major nivell de coneixements digitals.

Altre factor que influeix és el del **tipus de treball** que es duu a terme en funció del nivell d'estudis. Les ocupacions que exigeixen major nivell de formació solen demandar, també, coneixements i habilitats digitals més específiques i complexes. Per contra, els treballs que no requereixen un nivell d'estudis concret, no solen estar tan digitalitzats. Enllaçant de nou amb aquesta idea d'aprenentatge per repetició i hàbits, podem dir que, existeix una mena de retroalimentació en l'àmbit laboral pel que fa als coneixements digitals.

En aquest sentit, cal remarcar la importància del context educatiu i quotidià a l'hora de desenvolupar unes capacitats òptimes. A més, s'ha d'atendre a una qüestió fonamental en l'anàlisi de la bretxa digital i el nivell d'estudis: la importància de tenir coneixements d'anglès.

BRETXA DIGITAL GEOGRÀFICA

Pel que fa a la percepció social de la **bretxa digital geogràfica**, podem dir que, malgrat que s'ha identificat com una de les bretxes digitals a la majoria dels grups realitzats, ha ocupat un protagonisme diferent en cadascun d'ells. Així, als grups ubicats geogràficament a l'àmbit rural aquesta ha estat la primera de les bretxes detectades, mentre que en els grups d'àmbit urbà, apareixia en segon plànol. És més, a diferència dels altres tipus de bretxes, moltes de les persones participants, han manifestat patir aquest tipus de bretxa digital per residir a l'àmbit rural.

Podem dir, per tant, que és la bretxa digital que no sols detecten (les participants d'àmbit urbà), sinó que reconeixen com a una problemàtica pròpia (les d'àmbit rural).

Als problemes d'accés per manca d'infraestructures adients en moltes zones territorials rurals, es sumen les escasses possibilitats de triar companyies telefòniques, ja que no totes ofereixen aquests serveis per a aquestes zones amb problemes de comunicació. Això té un impacte negatiu sobre les economies de les persones que viuen en aquestes poblacions, que no tenen possibilitat d'escollir la millor oferta del mercat. Moltes de les persones incideixen, a més, en que sovint paguen per un servei que no és òptim i no respon a les característiques de contractació.

Paradoxalment, en aquestes zones amb majors dificultats de connectivitat, degut a la manca de recursos i serveis hi ha moltes gestions que s'han de fer en línia. És el cas, per exemple, de tràmits bancaris en poblacions en les que no hi ha oficines bancàries o la realització de compres de determinats productes. La pandèmia ha aguditzat encara més els problemes originats per la bretxa digital, en un context en el que, a més, molta gent de zones urbanes s'ha desplaçat a entorns rurals des dels quals teletreballar. Algunes persones consideren que eliminar aquesta bretxa esdevé un element fonamental per tal de combatre el despoblament.

ALTRES BRETXES DIGITALS MENYS PRESENTS A L'IMAGINARI COL·LECTIU

Per últim, fer menció a altres bretxes digitals que afecten a col·lectius determinats i que han aparegut de manera molt perifèrica en comparació a les recentment exposades. Es tracta de la bretxa que pateixen les persones amb diversitats funcionals o la que afecta a determinades cultures. Ambdues han sorgit de la mà de dones i homes amb nivells d'estudis alts que les han identificat o bé per proximitat personal i/o laboral a aquests col·lectius i cultures, o bé per un interès i mentalitat

més holística i global. Pel que fa a la bretxa digital per **diversitats funcionals i/o malaltia mental** a més d'enumerar alguns casos concrets, s'apunta a les possibilitats que ofereixen les TIC per a la integració de les persones amb diversitats funcionals.

D'altra banda, respecte a la **bretxa digital cultural** els testimonis rebuts, a més d'exposar exemples de situacions reals en les que poden donar-se problemes d'accés a les TIC en funció de la cultura de pertinença, també visibilitzen estereotips i prejudicis racistes sobre altres cultures. Algunes participants exposen com en els casos de persones d'ètnia gitana o d'altres de religió musulmana, certs elements de la pròpia cultura o creences configuren una bretxa digital.

E) PERCEPCIÓ DELS RISCS I ASPECTES NEGATIUS DE LES TIC

Als distints focus group s'ha incidit en els aspectes negatius de les TIC i en els riscos que els seus usos comporten. Tot i que, de manera general, es considera que la digitalització de la vida **converteix les TIC en eines fonamentals per a la comoditat, eficàcia i eficiència de les persones usuàries, aquesta relació òptima pot revertir-se i suposar riscos i perills quan la pròpia digitalització ens acaba sotmetent**. La següent taula mostra de manera sintètica, cinc blocs de riscos i perills percebuts relacionats amb les TIC i el seu ús: dependència i addicció a les TIC; inseguretat, privacitat i control; desinformació i delictes econòmics digitals; Ciberbullying, pedofília, pornografia i altres dimonis; i altres riscos.

1. DEPENDÈNCIA I ADDICCIÓ A LES TIC

Als discursos s'evidencia una relació directa entre ús i dependència, a major ús es dona una major dependència.

A la majoria dels grups manifesten dependència, especialment al telèfon mòbil. Els i les joves es perceben com més dependents a les TIC.

En funció de l'edat, gènere i, àmbit geogràfic la dependència ve donada per una raó distinta: oci i entreteniment (més joves), feina (edats intermèdies i majors); temor a la incomunicació aïllament (dones d'àmbit rural).

El grup d'homes més majors d'àmbit rural és en el que menys dependència a les TIC es percep.

Consideren la ciberaddicció, en general, i la nomofòbia, en particular, problemàtiques de la societat actual i una tendència creixent a la seua normalització.

A tots els grups es considera la població infantil i adolescent com potencialment susceptible de patir aquesta malaltia (nomofòbia, videojocs, etc). Aquest qüestió preocupa especialment als grups de mares i pares.

2. INSEGURETAT, PRIVACITAT I CONTROL

L'escassa sensació de control sobre les dades personals i moviments a la xarxa genera inseguretat.

A alguns grups (franja edat 36-45 i nivells estudis mitjans-alts) s'incideix en la irresponsabilitat individual a l'acceptar condicions de privacitat sense informar-se bé. També anomenen el negoci del màrqueting relacional que fa servir la informació privada dels i les persones usuàries.

A altres grups (dones 18-25 anys) assenyalen el control entre persones usuàries que permet l'ús d'algunes aplicacions. Exposen com l'ús d'aplicacions espia com Couple Tracker o altres de geolocalització es fan servir, sovint, en relacions amoroses tòxiques i de violència contra les dones.

Els grups de mares i pares perceben com a risc la manca de control sobre els usos de les TIC de les seues descendents.

La sensació de manca de control és major o menor en funció de la bretxa digital: a major bretxa digital, major descontrol; a major coneixements digitals, menor temor. De vegades, la bretxa provoca major inconsciència sobre els riscos.

La preocupació per la privacitat es detecta a tots els grups. Fa relació a dos aspectes: el negoci de compra-venda de dades personals i la publicació excessiva d'informació privada a xarxes socials.

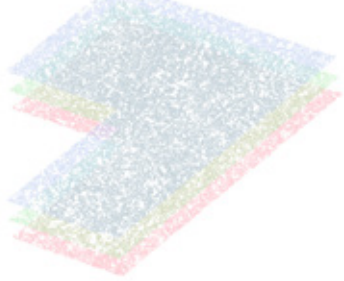
Respecte a la pèrdua de privacitat de continguts personals compartits a xarxes socials incideix en major grau el grup de dones de 18 a 25 anys.

3. DESINFORMACIÓ I DELICTES ECONÒMICS DIGITALS

Paradoxalment, a l'era de la informació un dels problemes assenyalats és la desinformació.

L'excés de notícies, les *fake news*, els bots digitals amb usos nocius, la manca de control i verificació de dades dificulten el dret a la informació veraç.

Tots els grups assenyalen el temor de ser víctima de delictes digitals. Anomenen distintes modalitats com el *pishing*, *mishing* o *scalping*.

4. CIBERBULLYING, PEDOFÍLIA, PORNOGRAFIA I ALTRES DIMONIS

El Cyberbullying està molt present en el grup de pares i mares, especialment en els grups de dones.

També és una preocupació en els grups més joves, en tant que es senten potencialment víctimes d'aquestes pràctiques.

La preocupació per la pedofília i la pornografia està especialment present als grups de pares i mares.

Enumeren delictes sexuals com el *grooming*, *sexting* i *cat-fishing*.

Alerten de la sexualització, cosificació i erotització dels cossos femenins (independentment de l'edat) com a pràctiques de violència contra les dones.

5. ALTRES RISCS PERCEBUTS

Tendència a una gran diferenciació entre la vida real i la digital i/o projectada. És a dir, a la construcció de vides fictícies allunyades de la realitat.

El ideal d'èxit que promouen les TIC incita el consumisme individualista.

A major connectivitat i comunicació, major risc d'individualisme i aïllament social.

La digitalització i tecnològització a l'àmbit laboral provoca pèrdua de llocs de treball.

La definició d'una bellesa estàndard és un problema que afecta particularment a les dones, les quals alerten dels problemes derivats per no complir els cànons establerts: baixa autoestima, depressió i trastorns de conducta alimentària, entre altres.

L'ús exagerat dels filtres i retocs mostren el ideal de bellesa estàndard.

Assenyalen que l'èxit a les xarxes es mesura en likes que, sovint, venen donats per la sexualització i cosificació de les dones.

3. Conclusions i recomanacions

Aquest document informatiu és l'extracte sintètic de l'informe de resultats “La bretxa digital de gènere, una qüestió inexistent, intangible, ignorada o no assumida? Discursos socials sobre la bretxa digital en persones entre 18-45 anys”. A continuació es detallen les principals conclusions obtingudes en l'estudi:

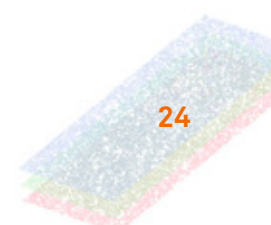
» **La bretxa digital de gènere és negada** per les persones participants en l'estudi, ja que consideren que **el fet de ser dona o home no influeix en la bretxa digital**. Quan més imperceptible és l'existència de bretxa digital de gènere més difícil és actuar per a reduir-la.

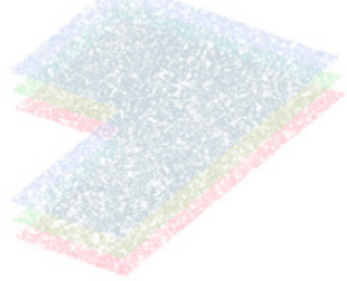
» **Hi ha un alt desconeixement social del terme de bretxa digital de gènere i dels factors que l'originen, el que fa que es reproduisca sense limitacions.**

Altre factor que incideix en aquesta valoració és la percepció superficial de les relacions de gènere desiguals que operen, també, a l'àmbit digital. Alguns i algunes consideren que vivim en una societat igualitària i no veuen desigualtats entre homes i dones ni en l'àmbit digital ni en altres àmbits socials, polítics, culturals i econòmics.

» Les personas participants han identificat l'existència de bretxes digitals originades per distintes causes: bretxa digital generacional, la **bretxa digital per recursos materials i econòmics**, la **bretxa digital per coneixements i habilitats**, la **bretxa digital per nivell d'estudis** i la **bretxa digital geogràfica/territorial**.

– De manera menys consensuada, algunes persones han identificat també la bretxa que afecta a persones amb diversitats funcionals i malalties mentals i la bretxa que afecta a persones d'altres cultures.

La bretxa digital de gènere és invisible per a les persones participants en l'estudi però hi és i té conseqüències dolentes sobre la totalitat de la ciutadania

– De les bretxes exposades sols se senten afectades per dues: **la generacional** (la viuen en primera persona al comparar-se amb les generacions més grans o amb les més joves) i **la bretxa digital geogràfica** que afecta a moltes de les persones participants que resideixen en entorns rurals.

» La bretxa digital de gènere és invisible per a les persones participants en l'estudi però hi és i té conseqüències dolentes sobre la totalitat de la ciutadania (siga o no conscient).

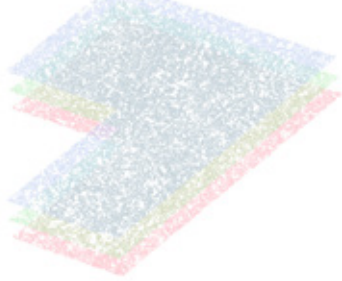
» Aprofundir en les percepcions de riscos, temors i aspectes negatius de les TIC que té la població d'entre 18 i 45 anys del País Valencià, ens ha oferit informació que complementa i reafirma el que s'havia extret respecte a l'accessibilitat, els usos i els obstacles.

– Amb aquestes percepcions **es visibilitza de manera explícita el vincle existent entre les desigualtats de gènere que existeixen en el món online i les que perviuen en el món offline.**

– Els riscos i aspectes negatius que identifiquen les dones de les TIC i els afecten de manera específica per ser dones, tenen a veure amb la **cosificació dels seus cossos, la bellesa estandarditzada que se'ls imposa i l'assetjament sexual.**

– Existeix **una relació bidireccional entre el món digital i “l'analògic” per la qual s'alimenten i retroalimenten relacions de gènere desigual.** Les desigualtats de gènere que es donen en el món de les TIC són reflex de les que es donen fora, i a la inversa.

– La lluita per reduir la bretxa digital de gènere s’ubica dintre d’una lluita més gran, la que garantisca **la igualtat i la no discriminació** entre les persones. **La lluita feminista.**

Algunes **RECOMANACIONS** per pal·liar la bretxa digital de gènere:

- » Cal evidenciar els mecanismes d’invisibilització de la bretxa digital i de la desigualtat social per gènere per tal d’evitar la seua reproducció i el seu efecte.
- » Informar i sensibilitzar a la població sobre què és la bretxa digital de gènere, atenent a la seua complexitat i les diferents formes en les que es manifesta, d’acord a l’evolució de les TIC a la nostra societat.
- » Realitzar campanyes de sensibilització, conscienciació i educació en matèria d’igualtat de gènere per a que revertisca la baixa representativitat de les dones en els sectors que construeixen i articulen el món de les TIC.
- » Construir i sostenir una genealogia femenina en aquest àmbit de les TIC per tal de que les generacions més joves tinguin referents que promoguen l’interès i la presència de les dones en aquest àmbit.

4. Bibliografía

Castaño, Cecilia (Ed.). (2008). La segunda brecha digital, Cátedra, Madrid.

Castaño, C., Martín Fernández, J., Vázquez, S., y Martínez-Cantos, J. L. (2009). La brecha digital de género: amantes y distantes. En UCM Informes. Universidad Complutense de Madrid.

Gil-Juárez, A., Feliu, J., Vitores, A. (2012) “Género y TIC: en torno a la brecha digital de género“ Athenea Digital 12(3): 3-9
<http://psicologiasocial.uab.es/athenea/index.php/atheneaDigital/article/view/Gil>

Instituto de la Mujer y para la Igualdad de Oportunidades (2020), Mujeres y digitalización. De las brechas a los algoritmos.
https://www.inmujeres.gob.es/disenov/novedades/M_MUJERES_Y_DIGITALIZACION_DE_LAS_BRECHAS_A_LOS_ALGORITMOS_04.pdf

Instituto de la Mujer y para la Igualdad de Oportunidades (2020), Nuestras vidas digitales – Barómetro de la e-igualdad de género en España.
https://www.inmujer.es/imioweb/1_AreasTematicas/1_SocInfor/2_Estudios/01_InformesIMI/O/NUESTRAS_VIDAS_DIGITALES_2019.pdf

Instituto de la Mujer y para la Igualdad de Oportunidades (2016) Situación de la e-Igualdad en España 2015.
https://www.inmujer.es/imioweb/1_AreasTematicas/1_SocInfor/2_Estudios/01_InformesIMI/O/SituacionEigualdad2015.pdf

Instituto de la Mujer y para la Igualdad de Oportunidades (2015), Informe e-igualdad. Un análisis de las políticas públicas. Espala y Comunidades Autónomas 2015

https://www.inmujer.es/imioweb/1_AreasTematicas/1_SocInfor/2_Estudios/01_InformesIMI/InformeEigualdad2015.pdf

Martínez-Cantos, J. L., y Castaño, C. (2017) “La brecha digital de género y la escasez de mujeres en las profesiones TIC” *Panorama Social*, (25), 49-65.

https://www.funcas.es/wp-content/uploads/Migracion/Articulos/FUNCAS_PS/025art05.pdf

Masanet, Maria-Jose; Pires, Fernanda; Gómez-Puertas, Lorena (2021). “Riesgos de la brecha digital de género entre los y las adolescentes”. *Profesional de la información*, v. 30, n. 1, e300112.

<https://doi.org/10.3145/epi.2021.ene.12>

Munares, Gabriela (Dir.) (2020) Brecha digital y género en la Comunitat Valenciana – Informe 2020, Brecha digital y género en la Comunitat Valenciana – Informe 2020, València

<https://roderic.uv.es/handle/10550/79227>

Vázquez, S., Castaño, C. (2011) “La brecha digital de género: prácticas de e-inclusión y razones de la exclusión de las mujeres” *Asparkía. Investigación feminista*, 22; 2011, 33-49.